

ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ
УНИВЕРЗИТЕТА У БАЊОЈ ЛУЦИ

ПРИМЉЕНО: 17. 11. 2023.

ОП. ЈЕД.	БРОЈ	ЛПН
10/11.	1390	123

ИЗВЈЕШТАЈ
о оцјени урађене докторске дисертације

1. ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

Орган који је именовео комисију: Научно-наставно вијеће Економског факултета (ННВ)

Датум именовања комисије: 16.10.2023. године

Број одлуке: 13/3.1166-1-8/23

Чланови комисије:

1.	Петковић Саша	Редовни професор	Економија и пословање, <i>Предузетничка економија</i>
	Презиме и име	Звање	Научно поље и ужа научна област
	Универзитет у Бањој Луци, Економски факултет		Предсједник
	Установа у којој је запослен-а		Функција у комисији
2.	Тодоровић Здравко	Редовни професор	Економија и пословање, <i>Теоријска економија и Менаџмент</i>
	Презиме и име	Звање	Научно поље и ужа научна област
	Универзитет у Бањој Луци, Економски факулт		Члан
	Установа у којој је запослен-а		Функција у комисији
3.	Ђудић Бојан	Доцент	Економија и пословање, <i>Предузетништво</i>
	Презиме и име	Звање	Научно поље и ужа научна област
	Развојна агенција Републике Српске (избор у звање доцента на Универзитету у Марибору, Економски факултет, Марибор, Република Словенија)		Члан
	Установа у којој је запослен-а		Функција у комисији

2. ПОДАЦИ О СТУДЕНТУ

Име, име једног родитеља, презиме: Ирена (Ђоко) Ђалић

Датум рођења: 23.09.1988. године

Мјесто и држава рођења: Добој, СФРЈ						
2.1. Студије првог циклуса или основне студије или интегрисане студије						
Година уписа:	2007. год.	Година завршетка:	2011. год.	Просјечна оцјена током студија:	7,43	
Универзитет: Универзитет у Бањој Луци						
Факултет/и: Економски факултет						
Студијски програм: Економија						
Стечено звање: Дипломирани економиста						
2.2. Студије другог циклуса или магистарске студије						
Година уписа:	2011. год.	Година завршетка:	2014. год.	Просјечна оцјена током студија:	7,88	
Универзитет: Универзитет у Бањој Луци						
Факултет/и: Економски факултет						
Студијски програм: Економија						
Назив завршног рада другог циклуса или магистарске тезе, датум одбране: „Могућности и ограничења формирања фондова ризичног капитала у Републици Српској“, мастер завршни рад одбрањен је 13.02.2014. године на Економском факултету Универзитета у Бањој Луци.						
Ужа научна област завршног рада другог циклуса или магистарске тезе: <i>Предузетничка економија</i>						
Стечено звање: Магистар економије						
2.3. Студије трећег циклуса						
Година уписа:	2016. године	Број ECTS остварених до сада:	160	Просјечна оцјена током студија:	9,44	
Факултет/и: Економски факултет						
Студијски програм: Економија						
2.4. Приказ научних и стручних радова студента						
РБ	Подаци о референци				Категорија ¹	
1.	Đalić, I., & Erceg, Ž. (2023). The Impact of Motivation to Decisions About Digital Transformation in Social Entrepreneurship. <i>Strategic Management - International Journal of Strategic Management and Decision Support Systems in Strategic Management</i>, Online First. https://doi.org/10.5937/StraMan2300055D .				M24	
Припадност рада ужој научној области којој припада предмет истраживања докторске дисертације					<u>ДА</u>	НЕ

¹ Категорија се односи на оне часописе и научне скупове који су категорисани у складу са Правилником о публикавању научних публикација („Службени гласник РС”, бр. 77/10) и Правилником о мјерилима за остваривање и финансирање Програма одржавања научних скупова („Службени гласник РС”, бр. 102/14) односно припадност рада часописима индексираним у свјетским цитатним базама.

РБ	Подаци о референци	Категорија	
2.	Đalić, I., Erceg, Ž. & Đalić, N. (2023). The Importance of Knowledge Breadth in The Digitalization Process of Social Entrepreneurship. <i>Facta Universitatis, Series: Economics and Organization</i> , 20(2), 71-101. https://doi.org/10.22190/FUEO230505006D .	M51	
Припадност рада ужој научној области којој припада предмет истраживања докторске дисертације		<u>ДА</u>	НЕ
РБ	Подаци о референци	Категорија	
3.	Đalić, I., & Erceg, Ž. (2023). Influence of The Social Entrepreneurship on The Development of The Transitional Economy and Society. <i>Acta Economica</i> , 21(38), 25 –56. https://doi.org/10.7251/ACE2338025N .	I категорија	
Припадност рада ужој научној области којој припада предмет истраживања докторске дисертације		<u>ДА</u>	НЕ
РБ	Подаци о референци	Категорија	
4.	Đalić, N., Erceg, Ž., & Đalić, I. (2023). <i>The Importance of Information Systems for Achieving the Quality and Business Results of The Company</i> . XIII International Symposium Engineering Management and Competitiveness 2023 (EMC 2023). 16-17th June. Zrenjanin, Serbia. pp. 227-232.		
Припадност рада ужој научној области којој припада предмет истраживања докторске дисертације		ДА	<u>НЕ</u>
РБ	Подаци о референци	Категорија	
5.	Terzić, S., & Đalić, I. (2021). Analysis of Brand Licensing Marketing Strategy. <i>Svarog</i> , 22, 121-140. https://doi.org/10.7251/SVR2122121T .		
Припадност рада ужој научној области којој припада предмет истраживања докторске дисертације		ДА	<u>НЕ</u>
РБ	Подаци о референци	Категорија	
6.	Đalić, I., Stević, Ž., Ateljević, J., Turskis, Z., Zavadskas E., K., & Mardani, A. (2021). A Novel Integrated MCDM-SWOT-TOWS Model for the strategic decision analysis in transportation company. <i>Facta Universitatis, Series: Mechanical Engineering, Special Issue: Decision-Making Techniques, Fuzzy Approaches and Data Analysis in Technology and Logistics</i> , Online first, https://doi.org/10.22190/FUME201125032D .	M21	
Припадност рада ужој научној области којој припада предмет истраживања докторске дисертације		ДА	<u>НЕ</u>
РБ	Подаци о референци	Категорија	
7.	Đalić, I., & Terzić, S. (2021). Violation of the assumption of homoscedasticity and detection of heteroscedasticity. <i>Decision Making: Applications in Management and Engineering (DMAME)</i> , 4(1), 1-18.	M54	

	https://doi.org/10.31181/dmame2104001d		
Припадност рада ужој научној области којој припада предмет истраживања докторске дисертације		ДА	<u>НЕ</u>
РБ	Подаци о референци	Категорија	
8.	Đalić, I. , Stević, Ž., Erceg, Ž., Macura, P., & Terzić, S. (2020). Selection of a distribution channel using the integrated FUCOM–MARCOS model. <i>International Review</i> , 3(4), 91-107. http://dx.doi.org/10.5937/intrev2003080Q .	M24	
Припадност рада ужој научној области којој припада предмет истраживања докторске дисертације		ДА	<u>НЕ</u>
РБ	Подаци о референци	Категорија	
9.	Đalić, I. , Stević, Ž., Karamasa, C., & Puška, A. (2020). A Novel Integrated Fuzzy PIPRECIA–Interval Rough Saw Model: Green Supplier Selection. <i>Decision Making: Applications in Management and Engineering (DMAME)</i> , 3(1), 126-145. https://doi.org/10.31181/dmame2003114d .	M54	
Припадност рада ужој научној области којој припада предмет истраживања докторске дисертације		ДА	<u>НЕ</u>
РБ	Подаци о референци	Категорија	
10.	Đalić, I. , Ateljević, J., Stević, Ž., & Terzić, S. (2020). An integrated SWOT – Fuzzy PIPRECIA model for analysis of competitiveness in order to improve logistics performances. <i>Facta Universitatis, Series: Mechanical Engineering, Special Issue: Decision-Making Techniques, Fuzzy Approaches and Data Analysis in Technology and Logistics</i> , 18(3), 439-451. https://doi.org/10.22190/FUME200325029D .	M21	
Припадност рада ужој научној области којој припада предмет истраживања докторске дисертације		ДА	<u>НЕ</u>
РБ	Подаци о референци	Категорија	
11.	Stević, Ž., Đalić, I. , Pamučar, D., Nunić, Z., Vesković, S., Vasiljević, M., & Tanackov, I. (2019). A new hybrid model for quality assessment of scientific conferences based on Rough BWM and SERVQUAL. <i>Scientometrics</i> , 119(1), 1-30. https://doi.org/10.1007/s11192-019-03032-z .		
Припадност рада ужој научној области којој припада предмет истраживања докторске дисертације		ДА	<u>НЕ</u>
РБ	Подаци о референци	Категорија	
12.	Đalić, I. (2019). What can we expect in the future of academic research? most common research problems analysed in the top journals in the field of entrepreneurship. <i>The European Journal of Applied Economics</i> , 16(2), 122-138. http://dx.doi.org/10.5937/EJAE16-21179 .	M51	
Припадност рада ужој научној области којој припада предмет истраживања докторске дисертације		<u>ДА</u>	НЕ

РБ	Подаци о референци	Категорија	
13.	Terzić, S., & Đalić, I. (2019). Analysis of the brand valuation based on the assessment by interbrand, brand finance and milward brown optimor. <i>Acta Economica</i> , 17(30), 59 – 82. https://doi.org/10.7251/ACE1730059T	I категорија	
Припадност рада ужој научној области којој припада предмет истраживања докторске дисертације		ДА	<u>НЕ</u>
РБ	Подаци о референци	Категорија	
14.	Subotić, S., Erceg, Ž., & Đalić, I. (2019). <i>Reflexion of fixed costs on business result and risk of achievement of the business profit of the company</i> . VII International Symposium NEW HORIZONS 2019 of Transport and Communications. The Conference Proceedings. 29-30th November, Doboj. pp. 694-699.	I категорија	
Припадност рада ужој научној области којој припада предмет истраживања докторске дисертације		ДА	<u>НЕ</u>
РБ	Подаци о референци	Категорија	
15.	Božičković, S., Mitrović, G., Đalić, I., Anđelić, D., & Božičković, Z. (2019). <i>Research of the regional concentration of the transport activity in the Republic of Srpska</i> . VII International Symposium NEW HORIZONS 2019 of Transport and Communications. Proceedings. 29-30th November, Doboj. pp.700-706.	I категорија	
Припадност рада ужој научној области којој припада предмет истраживања докторске дисертације		ДА	<u>НЕ</u>
РБ	Подаци о референци	Категорија	
16.	Terziћ, С., & Ђалић, И. (2019). Анализа вредновања брeнда на бази комбинованих метода вредновања. <i>Анали Економског факултета у Суботици</i> , 55(42), 33-48. https://doi.org/10.5937/AnEkSub1942033T .	M51	
Припадност рада ужој научној области којој припада предмет истраживања докторске дисертације		ДА	<u>НЕ</u>
РБ	Подаци о референци	Категорија	
17.	Đalić, I. (2018). <i>Preduzetništvo kao pokretač privrednog razvoja Republike Srpske. Međunarodna naučna konferencija. Regionalni razvoj i prekogranična saradnja</i> . Zbornik radova, Pirot, jul 2018, 59-65.		
Припадност рада ужој научној области којој припада предмет истраживања докторске дисертације		<u>ДА</u>	НЕ
РБ	Подаци о референци	Категорија	
18.	Đalić, I., & Terzić, S. (2018). <i>Regulation of funding rules for small and medium enterprises in the Republic of Srpska</i> . ICMNEE 2018. The 2nd International Conference on Management, Engineering and Environment, October 11-12th, 2018, Belgrade (Obrenovac), Serbia, pp.108-118.		
Припадност рада ужој научној области којој припада предмет		<u>ДА</u>	НЕ

истраживања докторске дисертације			
РБ	Подаци о референци	Категорија	
19.	Stević, Ž., Mulalić, E., Božičković, Z., Vesković, S., & Đalić, I. (2018). Economic analysis of the project of warehouse centralization in the paper production company. <i>Serbian Journal of Management</i> , 13(1), 47-62 http://dx.doi.org/10.5937/sjm13-13608 .	M24	
Припадност рада ужој научној области којој припада предмет истраживања докторске дисертације		ДА	<u>НЕ</u>
РБ	Подаци о референци	Категорија	
20.	Stević, Ž., Mulalić, E., Đalić, I., & Vasiljević, N. (2017). <i>SWOT analysis of logistics system in company of the paper production</i> . International May Conference on Strategic Management – IMKSM17, Bor, Serbia, ISBN 978-86-6305-059-4, COBISS.SR-ID 238846476. Pp.59-69.		
Припадност рада ужој научној области којој припада предмет истраживања докторске дисертације		ДА	<u>НЕ</u>
РБ	Подаци о референци	Категорија	
21.	Đalić, I. (2017). <i>Proces investiranja fondova rizičnog kapitala</i> . Zbornik radova, EkonBiz. Tema: Trendovi razvoja i promjene u novoj ekonomiji zemalja u tranziciji. 22-23 Jun. pp.97-103.	II категорија	
Припадност рада ужој научној области којој припада предмет истраживања докторске дисертације		<u>ДА</u>	НЕ
РБ	Подаци о референци	Категорија	
22.	Đalić, I., Terzić, S., & Novarlić, B. (2017). The role of venture capital in the development of the SME sector. <i>The European Journal of Applied Economics</i> , 14(2), 58-69. http://dx.doi.org/10.5937/ejae14-14391 .	M51	
Припадност рада ужој научној области којој припада предмет истраживања докторске дисертације		<u>ДА</u>	НЕ
РБ	Подаци о референци	Категорија	
23.	Đalić, I., Subotić, S., Terzić, S., & Božičković, S. (2017). <i>Analysis of small and medium enterprises in the Republic of Srpska</i> . VI International Symposium NEW HORIZONS 2017 of Transport and Communications. Proceedings. 17-18 November, Doboј. pp.587-596.	I категорија	
Припадност рада ужој научној области којој припада предмет истраживања докторске дисертације		<u>ДА</u>	НЕ
РБ	Подаци о референци	Категорија	
24.	Терзић, С., & Ђалић, И. (2017). Стање франшизног пословања на развијеним и мање развијеним тржиштима. <i>Svarog</i> , 15, 130-149. https://doi.org/10.7251/SVR1715130T .		
Припадност рада ужој научној области којој припада предмет истраживања докторске дисертације		<u>ДА</u>	НЕ
РБ	Подаци о референци	Категорија	

25.	Starčević, V., Subotić, S., & Đalić, I. (2017). The role of deposit financial institutions in the development of real sector in the Republic of Srpska. <i>Economic Themes</i> , 55(1), 39-53. http://dx.doi.org/10.1515/ethemes-2017-0003 .	M51	
Припадност рада ужој научној области којој припада предмет истраживања докторске дисертације		ДА	<u>НЕ</u>
РБ	Подаци о референци	Категорија	
26.	Đalić, I., & Terzić, S. (2016) <i>Analysis of performance of venture capital funds in transition countries: An empirical study in Bosnia and Herzegovina</i> . ENTRENOVA 8-9, September 2016 Rovinj, Croatia.		
Припадност рада ужој научној области којој припада предмет истраживања докторске дисертације		<u>ДА</u>	НЕ
РБ	Подаци о референци	Категорија	
27.	Mitrović, G., & Đalić, I. (2016). <i>Strane direktne investicije kao strategije ulaska na inostrano tržište</i> . XXI Internacionalni naučni skup SM 2016, Strategijski menadžment-determinante razvoja i efikasnost poslovanja, Subotica - Palić, 19. maj 2016. godine, pp.1157-1163.		
Припадност рада ужој научној области којој припада предмет истраживања докторске дисертације		ДА	<u>НЕ</u>
РБ	Подаци о референци	Категорија	
28.	Petković, S., Ateljević, J. & Narić, I. (2016). Economic Development and Entrepreneurship in Transition Economies. Issues, Obstacles and Perspectives. In Ateljević, J. and Trivić, J. (Eds.), <i>Venture Capital Funds in Transition Countries: An Empirical Study of Bosnia and Herzegovina</i> (pp. 233-252). New York, Heidelberg, Dordrecht, London: Springer International Publishing. http://dx.doi.org/10.1007/978-3-319-28856-7_1 , ISBN: 978-3-319-28855-0 (Print) 978-3-319-28856-7 (Online).		
Припадност рада ужој научној области којој припада предмет истраживања докторске дисертације		<u>ДА</u>	НЕ
РБ	Подаци о референци	Категорија	
29.	Đalić, I., & Đalić, N. (2016). <i>Analysis of level of application of information technology in enterprises in Republic of Srpska</i> . VI International Symposium Engineering Management and Competitiveness 2016 (EMC 2016). 17-18th June, Kotor, Montenegro. pp. 309-314.		
Припадност рада ужој научној области којој припада предмет истраживања докторске дисертације		ДА	<u>НЕ</u>
РБ	Подаци о референци	Категорија	
30.	Đalić, N., & Đalić, I. (2015). <i>The impact of information systems on improvement of business activities in manufacturing enterprises</i> . DEMI 2015. 12. International Conference on Accomplishments in Electrical and Mechanical Engineering and Information Technology, 29th-30th May. Proceedings. Pp.795-800.	I категорија	
Припадност рада ужој научној области којој припада предмет истраживања докторске дисертације		ДА	<u>НЕ</u>

РБ	Подаци о референци	Категорија	
31.	Petković, S., Ateljević, J., & Narić I. (2014). <i>Possibilities of forming venture capital funds in transitional countries: an empirical study in Bosnia and Herzegovina</i> . Third REDETE Conference. Economic development and entrepreneurship in transition economies: Challenges in the Business Environment, Barriers and Challenges for Economic and Business Development. April 10-12. Banja Luka. pp.105-120.	II категорија	
Припадност рада ужој научној области којој припада предмет истраживања докторске дисертације		<u>ДА</u>	НЕ

3. УВОДНИ ДИО ОЦЈЕНЕ ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ

Наслов докторске дисертације: „Утицај примјене дигитализације на развој социјалног предузетништва“

Научно поље: *Економија и пословање*; Ужа научна област: Предузетничка економија.

Датум прихватања теме докторске дисертације и бројеви одлука одговарајућих органа чланица и Универзитета: 14.4.2021. године, *Одлука Научно-наставног вијећа Економског факултета о именовану комисије за оцјену подобности кандидата, теме и ментора докторске дисертације*, број 13/3.440-VI-6.3/21 и 01.07.2021. године, *Одлука Сената Универзитета у Бањој Луци о сагласности на именовање комисије за оцјену подобности кандидата, теме и ментора докторске дисертације*, број 02/04-3.977-37/21.

Датум прихватања Извјештаја комисије за оцјену подобности студента, теме и ментора за израду докторске дисертације и бројеви одлука одговарајућих органа чланица и Универзитета: 15.6.2021. године, *Одлука Научно-наставног вијећа Економског факултета о прихватању Извјештаја комисије о оцјени подобности теме, кандидата и ментора и именовану ментора*, број 13/3.690-VIII-6.4/21 и 01.7.2021. године *Одлука Сената Универзитета у Бањој Луци о сагласности на Извјештај комисије о оцјени подобности теме, кандидата и ментора и именовану ментора*, број 02/04-3.1558-46/21; 16.10.2023. године, *Одлука Научно-наставног вијећа Економског факултета о именовану комисије за оцјену урађене докторске дисертације*, број 13/3.1166-I-8/23 и 26.10.2023. године, *Одлука Сената Универзитета у Бањој Луци о сагласности на именовање Комисије за оцјену урађене докторске дисертације* број 02/04-3.2350-60/23.

Докторска дисертација садржи 6 поглавља. Свако поглавље је засебно, али су сва поглавља међусобно повезана. Свако поглавље подијељено је у неколико нумерички обиљежених целина. Садржај докторске дисертације је представљен сљедећим поглављима:

1. Увод (стр. 1-19)
2. Теоријски аспекти истраживања (стр. 19-90)
3. Методе истраживања (стр. 90-111)
4. Резултати истраживања (стр. 111-207)
5. Дискусија (стр. 207-213)
6. Закључак (213-219)
 - Литература (стр. 219-240)
 - Попис табела (стр. 240-242)

Попис слика (стр. 242-246)

Прилог 1 Упитник (стр. 246-259)

Биографија (стр. 259)

Прво поглавље докторске дисертације односи се на увод у којем су елаборирани проблем и предмет истраживања и указано је на главни смјер истраживања, усаглашен са дефинисаном одобреном темом докторске дисертације. Предочени су научни и прагматични циљеви и истраживачке хипотезе са методологијом истраживања. Свака дефинисана хипотеза укратко је образложена, уз навођење сличних истраживања и резултата до којих су дошли поједини аутори, што представља и основ за избор најадекватнијег рјешења постављеног проблема истраживања.

Друго поглавље дисертације односи се на теоријске аспекте истраживања. Дефинисан је појам предузетништва и представљене су врсте предузетништва према одређеним критеријумима. Након тога, дефинисани су пословни модели и представљене врсте пословних модела. Овдје је дефинисан и процес дигитализације, као и појам дигиталне трансформације и разлике између дигитализације и дигиталне трансформације. Након тога је објашњен појам и значај ширине знања (knowledge breadth, енгл.). Овдје је објашњен појам ширине знања, као и процес стицања знања. Циљ овог поглавља јесте да све заинтересоване детаљније упозна са појмом социјалног (друштвеног) предузетништва и процесима иновирања пословних модела социјалног предузетништва. Још један циљ овог поглавља јесте да све заинтересоване боље упозна и са појмом и значајем дигитализације, дигиталне трансформације пословања и ширине знања и утицајем ових процеса на развој и иновирање пословних модела социјалног предузетништва.

Треће поглавље односи се на методе истраживања. У овом дијелу дисертације представљена методологија, као и нацрт самог истраживања. Након тога, извршена је операционализација варијабли и одређени објективно мјерљиви индикатори. Затим су представљене методе прикупљања, анализе и обраде података и одређена је популација и узорак истраживања. Након тога, представљена су ограничења истраживања.

У *четвртом поглављу* утврђена је корелација између дигитализације (правно окружење које регулише дигитализацију социјалног предузетништва, брзина процеса дигитализације, мотивација запослених и менаџера за укључивање у процес дигитализације и ширина знања запослених из области дигитализације) као независне варијабле и развоја социјалног предузетништва као зависне варијабле. Утврђено је да би развој социјалног предузетништва могао имати утицаја на развој привреде и друштва у БиХ. У вези с тим предложене су мјере и модели за развој социјалног предузетништва кроз подстицање и убрзавање процеса дигитализације. На крају овог поглавља извршена је провјера хипотеза.

Пето поглавље дисертације представља дискусију добијених резултата истраживања. У овом дијелу дисертације упоређени су резултати истраживања са сличним досадашњим истраживањима. Дакле, сумарно су представљени резултати истраживања и кандидаткиња је дискутовала о постављеним хипотезама. У овом поглављу утврђен је научни и прагматични допринос истраживања. Предложене су и смјернице за даља истраживања, које могу бити од користи будућим истраживачима у овој области.

На крају ове докторске дисертације дефинисани су закључци до којих се дошло током истраживања и приложени су попис литературе, графикана и табела и прилози. Основни подаци о докторској дисертацији: Докторска дисертација састоји се од 259 страница, Times New Roman фонт 12, проред 1,5, 70,237 ријечи, односно 521,216 карактера са размаком. Дисертација се састоји од шест поглавља:

1. Увод,
2. Теоријски аспекти истраживања,

3. Методе истраживања,
4. Резултати истраживања,
5. Дискусија,
6. Закључак.

У дисертацији се налазе 74 слике и 19 табела. У дисертацији је наведено 353 извора литературе, од чега су 54 интернет извора.

4. УВОД И ПРЕГЛЕД ЛИТЕРАТУРЕ

Разлози предузимања истраживања: Предузетништво не може ријешити све привредне и друштвене проблеме, нарочито када посматрамо предузетнике, па и велика предузећа којима је основни циљ стицање профита. Када би све функционисало као у теорији, данас не би било ни гладних ни сиромашних, а ипак су ово велики проблеми данашњице. Значајан дио заједнице припада маргинализованим групама друштва, који спадају у тешко запошљиве категорије становништва. Људи који имају неки физички недостатак или други здравствени проблем, или су стигматизовани, не могу нормално живјети због неразумијевања околине и слабе могућности запослења. Такође су велики и еколошки проблеми са којима се заједнице суочавају. Изазов са којим се суочава и академска заједница и доносиоци политичких одлука је на који начин пронаћи дуготрајно и одрживо рјешење ових проблема. Једна од могућности која се јавља, а која можда нуди најбоље и најквалитетније рјешење јесте развој социјалног, односно друштвеног предузетништва. Дакле, у овом случају, идеје, знање и иновације би својом реализацијом допринијели рјешавању не само привредних, већ и друштвених проблема. Ово истраживање је усмјерено на анализу везе и односа процеса дигитализације и развоја социјалног предузетништва.

Проблем истраживања: На који начин побољшати развој социјалног предузетништва?

Предмет истраживања: Теоријско-емпиријска анализа процеса дигитализације и њеног утицаја на развој социјалног предузетништва са посебним освртом на БиХ.

Циљеви истраживања: Циљ овог истраживања је тражење одговора на питање да ли дигитална трансформација утиче на развој социјалног предузетништва и на који начин подстаћи развој социјалног предузетништва. Циљ истраживања је анализа утицаја дигитализације на развој социјалног предузетништва, као и истраживање на који начин тако развијено социјално предузетништво може допринијети остваривању развојних циљева БиХ. Циљеви истраживања груписани су у научне и друштвене циљеве.

Научни циљеви омогућавају одговарајућа сазнања о проблему који се истражује, а који су остварени научном дескрипцијом (описивањем), објашњењем, класификацијом, открићем и предвиђањем.

Помоћу дескрипције је прецизно одређен појам и значај дигитализације и социјалног предузетништва и утврђен начин на који дигитализација доприноси развоју и иновативности социјалног предузетништва. У овом истраживању су објашњени фактори који онемогућавају или успоравају процес дигитализације социјалног предузетништва у БиХ. Затим је објашњена веза између дигитализације и развоја социјалног предузетништва, као и веза између развијеног социјалног предузетништва и економског и друштвеног развоја. Да би се боље разумјела проблематика овог истраживања, извршена је класификација фактора дигитализације социјалног предузетништва и класификација предузетништва и модела социјалног предузетништва. Ово истраживање открива нове спознаје о утицају примјене дигитализације на развој социјалног предузетништва кроз развој нових пословних модела субјеката

социјалног предузетништва. У истраживању је развијен (и предложен) нови модел развоја социјалног предузетништва кроз утицај дигитализације на тај процес развоја. Ово истраживање омогућава предвиђање начина за стварање бољих услова за спровођење процеса дигитализације социјалног предузетништва, како би се створиле повољније могућности за повећање конкурентске предности субјеката социјалног предузетништва на територији БиХ.

Друштвени циљеви се огледају у могућности да развој предузетништва доводи до повећања запослености, иновативности и конкурентности, раста и развоја привреде. Ако се предузетници определиле за рјешавање неког друштвеног проблема, предузетништво добија на још већем значају. На овај начин рјешавају се и економски и друштвени проблеми.

И научни и друштвени циљеви су прецизно, јасно и сликовито објашњени и приказани у дисертацији.

Хипотезе истраживања: Главна хипотеза H_0 гласи: Модел дигиталне трансформације субјеката социјалног предузетништва ће довести до развоја социјалног предузетништва, што ће за посљедицу имати укључивање маргинализованих група друштва у привредне и друштвене токове, повећање запослености и смањење социјалних давања.

Помоћне хипотезе гласе: H_1 - Убрзавање процеса примјене дигитализације допринијеће развоју субјеката социјалног предузетништва; H_2 - Проширење знања запослених из области примјене дигитализације допринијеће развоју субјеката социјалног предузетништва; H_3 - Усвајање законских прописа којима се регулише и подстиче дигитализација социјалног предузетништва директно ће утицати на развој субјеката социјалног предузетништва; H_4 - Повећање мотивације запослених и менаџера за укључивање у процес дигитализације допринијеће развоју субјеката социјалног предузетништва.

Преглед литературе: Социјално предузетништво представља моћан алат за рјешавање бројних друштвених и економских проблема (Petković, 2021). „Што је друштво мање развијено, значај социјалног предузетништва је већи“ (Petković, 2021, стр. 106). Диведи и Виравордена (Dwivedi & Weerawardena, 2018) дефинишу социјално предузетништво као стратешку оријентацију у понашању, изражену кроз карактеристике иновативности, проактивности, управљања ризиком, ефективне оријентације, оријентације према социјалној мисији и оријентације према одрживости, усмјереној на рјешавање неуспјеха на социјалном тржишту и стварање веће друштвене вриједности, за максимизирање друштвеног утицаја. „За развој социјалног предузетништва постоји низ изазова: правни контекст, пратећа инфраструктура, подршка друштвеним иновацијама, финансирање, обука, промоција, комуникација и евалуација. Ови елементи представљају компоненте предузетничког екосистема који окружује социјалног предузетника“ (Kabbaj et al., 2016, стр. 6). Како наводи Гереро (Guetero et al., 2020) екосистем социјалног предузетништва укључује нелинеарну динамику фокусирајући се на креативност, визију, посвећеност и способност појединачних предузетника да рекомбинују ресурсе за стварање нових производа и покрећу тржишне процесе који су далеко од равнотеже и стварају тржишни поредак.

Дигитална трансформација је културолошка, организацијска и оперативна промјена организације, индустрије или система кроз паметну интеграцију дигиталних технологија, процеса и компетенција на свим нивоима и у функцијама (Vial, 2019). „Дигитализација пословања доприноси успјешности, поједностављује употребу многих система, мијења дневну рутину пословања те креира прилике за пословну иновацију“ (Rachinger et al., 2019, стр. 1146). Резултати дигитализације су већа ефикасност процеса, нижи трошкови и ефикаснија контрола пословања (Amankwaah-Amoah et al., 2021). Кејгл и сарадници (Cagle et al., 2020) су истраживали предности дигитализације обухваћајући 232 предузећа овим истраживањем. Они долазе до закључка да су предузећа свјесна предности које дигитализација доноси и да су направили одређене иновативне промјене у свом пословању. Џегеде (Jegede, 2017) је истраживао утицај знања на иновације и закључио да је знање значајан фактор у постизању

результата како технолошких, тако и нетехнолошких фактора. Симеониду и др. (Symeonidou et al., 2022) су идентификовали ширину знања као важан фактор који утиче на раст прихода, као и фактор у развоју функционалних предузетничких способности. Одређени аутор сматрају ширину и дубину знања основним димензијама знања које утичу на стварање иновација (Fallatah, 2018; Mannucci & Yong, 2018; Ricci et al., 2021). Дигитализовани пословни модели имају велики број позитивних страна, а често се наводе убрзавање пословних процеса, смањење грешака и максимизирање квалитета пословања, као и задовољства пословних партнера и купаца (Bouncken et al., 2021). дигитализација доноси и знатне уштеде времена и новца, па према томе, представља темељ савременог пословања, као и један од кључних ресурса данашњих организација (Loock, 2020, стр. 2). Према Капуто (Caputo, 2021) „дигитализација пословања означава трансформацију интеракције, комуникације, пословних функција и пословних модела у дигиталне моделе који се често своде на комбинацију дигиталних садржаја, интегрисаног маркетинга и паметне производње“ (стр. 493). Хагберг и др. (Hagberg et al., 2016) описују дигитализацију као најважнији трансформациони процес у пословању. О значају брзине увођења дигитализације у пословање говоре и Пернебринк и Ел Азаб (Pernebrink & El Azab, 2019). Ладбрук и др. (Ludbrook et al., 2019) и Барбиери и Сантос (Barbieri & Santos, 2020) говоре о значајности пословних модела и сталном иновирању истих. Велика предност дигитализације је лакша и бржа комуникација и разумијевање потреба и жеља купаца, као и једноставније праћење успјешности маркетиншких потеза (Kergroach, 2020).

Фосен и Соргнер (Fossen & Sorgner, 2018) су истраживали утицај дигитализације на предузетништво и закључили да дигитализација позитивно утиче на пораст предузетничког сектора. Алтенеј и Алтенеј (Altinay & Altinay, 2018) су у свом истраживању такође доказали да дигитализација има утицај на развој социјалног предузетништва у различитим сферама пословања. Ратен (Ratten, 2018) истражује утицај дигитализације на развој социјалног предузетништва. Истраживање је показало да дигитализација има позитиван утицај на развој социјалног предузетништва. Употреба технологије у социјалном предузетништву довела је до појаве појма „дигитално социјално предузетништво“. Дигитално социјално предузетништво помоћу напредне технологије ствара друштвене вриједности и финансијски поврат (Ghatak et al., 2020, стр. 1). Дигитализација омогућава социјалним предузетницима стицање нових и усавршавање постојећих вјештина за шта нема простора у традиционалном радном окружењу (Popov et al., 2020, стр. 477).

Допринос тезе у рјешавању изучаваног предмета истраживања: Основни допринос тезе се огледа у предложеном моделу развоја социјалног предузетништва који је развијен на основу резултата истраживања. Модел се може примијенити у пракси, а односи се на предложену класификацију предузетништва, затим на предложену реорганизацију и реконструкцију Владе Републике Српске, те на мјере изградње подстицајног пословно-правног окружења за примјену дигитализације у субјектима социјалног предузетништва. Затим су предложене мјере за убрзање процеса дигитализације субјектата социјалног предузетништва, побољшање ширине знања запослених из области дигитализације и повећање мотивације запослених и менаџера за укључивање у сам процес дигитализације. Све наведене мјере у моделу би као резултат имале побољшан процес дигитализације субјектата социјалног предузетништва што би позитивно утицало на развој социјалног предузетништва, те на привреду БиХ кроз укључивање маргинализованих друштвених група у привредне токове, боље социјалне и здравствене заштите ових група, смањење социјалних давања из буџета државе и ентитета, смањење стопе сиромаштва и незапослености и на крају повећане стопе привредног раста.

Очекивани научни и практични допринос дисертације:

Научни допринос истраживања

Научни допринос се огледа у аналитичком, теоријском и емпиријском значају овог истраживања.

Аналитички значај истраживања представља могућност утврђивања развојног правца БиХ, као и предложен нови модел правила и смјерница који ће омогућити развој социјалног предузетништва кроз примјену процеса дигитализације. Нови модел би требао да омогући развој и иновативност социјалног предузетништва, што ће повећати конкурентност овог сектора и тиме обезбиједити јачање привреде и друштва. Тај модел се заснива на развоју дигиталне трансформације социјалног предузетништва као покретача развоја привреде и друштва. Дигитална трансформација ће омогућити предузећима и предузетницима опстанак и побољшање конкурентске позиције на тржишту, као и ефективнији приступ ширни и дубини знања у процесу отворених иновација и међусекторског прелијевања знања (knowledge spillover, енгл.).

Дигитализација нуди велики број могућности реализације идеја и постизање конкурентности коришћењем свих предности овог процеса. Дигитална трансформација социјалног предузетништва ће омогућити развој нових пословних модела, а самим тим и развој овог сектора. Социјално предузетништво ће омогућити рјешавање одређених друштвених и економских питања. Развој социјалног предузетништва, прије свега, доводи до рјешавања проблема неукључености маргинализованих друштвених група у привредне токове, затим до рјешавања проблема здравствене заштите и образовања ових група, па све до рјешавања одређених еколошких проблема. Поред ових друштвених користи, ту су и економске користи, као што је смањење незапослености, смањење социјалних давања, повећање домаћих и страних инвестиција у напредне мале бизнисе који за циљ имају, поред профита и рјешавање одређених социјалних питања.

Након проведених анализа добијени су резултати који су упоређени с резултатима сличних истраживања у развијеним земљама и предложене су мјере и модел који ће омогућити бржу и лакшу дигиталну трансформацију и развој социјалног предузетништва у БиХ, као и мјере које ће помоћи постојећим предузетницима и предузећима да се укључе у рјешавање социјалних питања кроз обављање својих дјелатности.

Ово истраживање доприноси досадашњим теоријама из ове области истраживања. Истражујући литературу дошло се до закључка да је ово још увијек недовољно истражено подручје у домаћој, али и страниј литератури. Приликом теоријско-респективног дијела истраживања, утврђено је да је тема ове дисертације веома актуелна и модерна, с обзиром на прегледане радове из области дигитализације и социјалног предузетништва. Прегледом великог броја радова утврђено је да постоји само неколико оних који истражују везу између процеса дигитализације и развоја социјалног предузетништва, нарочито када се говори о утицају дигитализације на иновативност пословних модела социјалног предузетништва. Међутим, ово истраживање је прво истраживање које је имплементирано у малој транзиционој отвореној економији, а међу ријетким истраживањима на подручју западног Балкана на тему социјалног предузетништва. Стога ова дисертација даје допринос досадашњим домаћим и страним истраживањима из ове области.

На основу анализе резултата емпиријског истраживања утврђено је у којој мјери су предузећа и предузетници у БиХ уопште упознати с појмовима дигитализације и социјалног предузетништва и колико су процес дигитализације и социјално предузетништво развијени. Емпиријско истраживање је пружило одговор на питања колико субјекти социјалног предузетништва у БиХ користе напредне дигиталне технологије и колике су им могућности унапређења процеса дигиталне трансформације пословања? Емпиријским истраживањем је потврђено да дигитализација значајно утиче на развој социјалног предузетништва, а тиме и развој привреде и друштва у цјелини, имајући у виду да у многим развијенијим привредама социјално предузетништво има значајно учешће у рјешавању бројних друштвених, али и економских проблема. Дигитална трансформација омогућава развој социјалног предузетништва и на тај начин повећава конкурентност привреде на глобалном нивоу, јер доводи до појаве нових инвеститора који финансирају идеје и технолошки напредне субјекте

социјалног предузетништва, а уз то помажу и рјешавању друштвених проблема.

Практични допринос истраживања

Што се тиче практичног доприноса, ова дисертација омогућава примјену добијених резултата у пракси, од чега ће користи имати доносиоци одлука у министарствима у Влади Републике Српске, као што су Министарство за научнотехнолошки развој, високо образовање и информационо друштво и Министарство привреде и предузетништва, као и Министарство здравља и социјалне заштите и Министарство рада и борачко-инвалидске заштите, али и у другим земљама, које се упусте у системску дигиталну трансформацију, и друшава и привредних субјеката, па тако и субјеката социјалног предузетништва. Ова министарства би требала приступити изради и усвајању стратегије дигитализације у сва три сектора (влади, невладин и реални сектор) и издвајати већа финансијска средства за пружање подршке дигиталном развоју сектора социјалног предузетништва у Републици Српској, а све с крајњим циљем да се повећа глобална конкурентност наше привреде. У Федерацији Босне и Херцеговине ова дисертација може користити Министарству развоја, предузетништва и обрта и Министарству рада и социјалне политике. Такође, ова дисертација треба да користи и министарствима из влада других земаља која у својим надлежностима имају ова питања, а која свакако имају за циљ повећање конкурентности својих привреда, као и рјешавање бројних друштвених проблема. Дисертација ће дати и допринос менаџерима у субјектима социјалног предузетништва, јер ће „отворити врата“ дигиталне трансформације друштвених предузећа, и повећања ефикасности и ефективности друштвених предузећа.

Ова дисертација ће допринијети упознавању инвеститора и субјеката социјалног предузетништва, као и сектора малих и средњих предузећа с предностима дигитализације и социјалног предузетништва. Ово истраживање ће користити постојећим субјектима социјалног предузетништва да увиде колики је значај дигитализације и донесу одлуку о улагању у дигиталну трансформацију свог пословања.

Добијени резултати ће користити и академској заједници, која ће бити у могућности да се детаљније упозна са улогом и значајем дигитализације у развоју социјалног предузетништва и привреде у цјелини. С обзиром на то да су истраживања из ове области релативно новијег датума, очекујемо да овај рад пробуди већа интересовања академске заједнице за истраживања у овој области. Разлог овоме је убрзан развој технике и технологије, као и утицај дигитализације на опстанак предузећа на тржишту. У овом истраживању су, помоћу добијених резултата, предложене мјере које ће омогућити бржу и лакшу дигитализацију социјалног предузетништва, односно модел за развој социјалног предузетништва кроз примјену дигитализације, али који ће се моћи примијенити и код осталих привредних субјеката. Ово ће посебно подстицати употребу нових технологија које могу повећати конкурентност БиХ на глобалном плану.

Поред наведених институција, дисертација би требала заинтересовати ширу јавност за значај дигитализације у развоју социјалног предузетништва, које би требало бити покретачка снага рјешавања привредних и друштвених проблема у земљама у развоју. Ово се посебно односи на појединце с охрабрујућим пословним идејама који немају довољно сазнања о дигитализацији и њеном утицају на пословање, као ни о начину пословања и значају субјеката социјалног предузетништва. У овом истраживању су приказани и могући извори финансирања почетних бизниса субјеката социјалног предузетништва. У оваквим случајевима увијек су потребни нови и савремени екстерни извори финансирања. Ово се посебно односи на проналазак инвеститора који су вољни да финансирају ризичне пројекте који су засновани на новим, напредним технологијама и чија би реализација омогућила рјешавање одређених друштвених проблема и јачање конкурентске позиције привреде БиХ на свјетском тржишту.

Конечно, истражени су неопходни фактори који ће утицати на укупно побољшање процеса дигитализације субјеката социјалног предузетништва. Ово ће омогућити развој социјалног предузетништва и побољшање привредне и друштвене ситуације како би се бар дјелимично

допринијело побољшању животног стандарда становништва. БиХ има много проблема, како привредних, тако и друштвених, те је неопходно нешто учинити на рјешавању истих, а ова докторска дисертација је добар почетни корак ка томе.

5. МАТЕРИЈАЛ И МЕТОДОЛОГИЈА РАДА

Емпиријско истраживање спроведено за потребе тестирања истраживачких хипотеза докторске дисертације је комбиновано, односно теоријско и квантитативно истраживање. У оквиру теоријско-респективног дијела дисертације, извршен је преглед домаће и стране литературе. Овај дио истраживања је омогућио увид у тренутно стање проблема истраживања дисертације и анализу резултата скорашњих истраживања у овој области, као и дискусију и поређење са резултатима емпиријског истраживања спроведеног за потребе тестирања истраживачких хипотеза и тражења одговора на проблем истраживања. У оквиру емпиријског истраживања одредђена је истраживачка популација, утврђен и тестиран узорак на основу кога је, одговарајућим статистичким и математичким методама, сагледана међузависност независне и зависне варијабле. Популацију у овом раду представљају сви привредни субјекти и непрофитне организације на територији БиХ који се баве социјалним предузетништвом, њих 485 (N=485). Територијални оквир посматране популације односи се на територију БиХ. Узорак је формиран случајним одабиром, односно анкетирањем одређеног броја субјеката социјалног предузетништва. Узорак чини 97 субјеката социјалног предузетништва. На основу добијених резултата овог истраживања предложен је нови теоријски модел који би требало да, ако се буде примјењивао, допринесе побољшању развоја социјалног предузетништва у БиХ, и уопште, у малим транзиционим економијама у развоју. На основу дефинисаног циља истраживања, као зависна варијабла посматран је развој социјалног предузетништва, а као независна варијабла анализиран је процес дигитализације. Независна варијабла је рашчлањена на четири подваријабле:

- а) правно окружење које регулише дигитализацију социјалног предузетништва,
- б) брзина процеса дигитализације,
- в) мотивација запослених и менаџера за укључивање у процес дигитализације, и
- г) ширина знања запослених из области дигитализације.

За сваку независну подваријаблу су јасно и прецизно дефинисани утицајни фактори.

За потребе овог истраживања коришћен је анкетни упитник на основу којег су прикупљени подаци о субјектима социјалног предузетништва, стању процеса дигитализације, правном окрушењу, ширини знања и мотивацији запослених у субјектима социјалног предузетништва. Упитник је креиран на основу упитника који је користио водећи њемачки центар за европска економска истраживања 2016. године (ZEW, 2016а), а који је служио за истраживање дигитализације пословања на територији ЕУ. Упитник је састављен у апликацији Google Drive. Упитник се састоји од затворених питања (испитаник бира један или више понуђених одговора), отворених питања (испитаник сам формулише одговор) и комбинације питања (испитаник може да изабере понуђене одговоре, а може и да допише сам свој одговор) ове двије врсте питања. Упитницима су контактирана 122 испитаника, а одговор је добијен од 97 упитника.

Прикупљање података је трајало у периоду од јула до новембра 2021. године. Добијени подаци су презентовани табеларно и графички. У овом истраживању коришћене су статистичке методе корелације и регресије на основу којих је мјерена и утврђена повезаност између варијабли и утицај независне на зависну варијаблу. Да би се могли упоређивати резултате анализе, коришћене су методе компарације и класификације, затим методе анализе и синтезе. Сви подаци су сређени, груписани и обрађени према одговорима испитаника и израчуната је аритметичка средина. На овај начин подаци су потпуно припремљени за даљу анализу. Сви

подаци су анализирани помоћу напредног математичког софтвера Mathematica 12.1.1, верзија из јуна 2020. године. За анализу и тестирање хипотеза су коришћене квантитативне методе:

- Модел расподеле вјероватноће – Биномна расподела - квантитативна анализа података, оцјена параметара популације, формирање интервала поузданости и тестирање хипотезе, односно коришћење метода оцјене утицаја независних на зависну варијаблу.
- Хи квадрат тест (Chi Square - χ^2) - тестирање значајности између фреквенција расподеле и међусобне повезаности различитих обиљежја,
- Signum тест – тестирање (провјера) добијених резултата,
- Данканов тест анализе варијансе – анализа утицаја једне појаве на другу.

Примијењене методе истраживања су адекватне, довољно тачне и савремене, имајући у виду достигнућа на том пољу у свјетском оквиру. Можемо закључити да су у емпиријско-перспективном дијелу дисертације примјењене адекватне, модерне и прецизне математичко-статистичке методе, које омогућавају упоредивост резултата сличних емпиријских истраживања и понаврно тестирање постављених или адаптираних истраживачких метода.

Израда докторске дисертације текла је по плану, иако се радило у условима пандемије COVID-19, све до момента припреме емпиријског истраживања, односно дефинисања узорка. Много више времена и труда је потрошено на евиденцију субјеката социјалног предузетништва, односно дефинисање популације и формирања узорка. Овај проблем је јасно описан у дијелу дисертације који се односи на ограничења у истраживању. Провођење теренског истраживања је, такође, трајало дуже него што је планирано. теже се дошло до контаката испитаника, а и одговори на упитнике су каснили. Кандидаткиња је у току анализе података имала здравствених потешкоћа, што је додатно одложило израду докторске дисертације.

Можемо закључити да је обим истраживања довољан је за доношење поузданих закључака, с обзиром и на адекватност примјењених статистичких метода обраде прикупљених података. Емпиријско истраживање је оригинално, методолошки ригорозно и доноси бројне импликације на теорију предузетништва, политике влада и праксе менаџера у социјалним, али и осталим предузећима.

6. РЕЗУЛТАТИ И НАУЧНИ ДОПРИНОС ИСТРАЖИВАЊА

На почетку дисертације, у теоријско-респективном дијелу дисертације, кандидаткиња се осврнула на теоријска истраживања социјалног предузетништва и дигитализације. Дефинисани су појмови социјалног предузетништва и дигитализације. Социјално предузетништво нуди рјешења за проблеме маргинализованих група друштва и њихово укључивање у привредне и друштвене токове, као и за позитивно дјеловање на еколошку средину која је заиста у савремено доба угрожена. Дигитализација је кључни услов савременог пословања, а кључне конкурентске позиције у глобалној привреди држе предузећа која се баве дигиталним технологијама. Емпиријско истраживање је обухватило 97 субјеката социјалног предузетништва из цијеле БиХ. Испитивање је обављено помоћу анкетног упитника. Питања су се односила на опште податке о субјектима социјалног предузетништва, социјално предузетништво, дигитализацију, правно окружење, ширину знања и мотивацију. У истраживању су коришћене статистичке методе корелације и регресије, методе компарације и класификације, затим методе анализе и синтезе. Према резултатима истраживања, субјекти социјалног предузетништва у просјеку представљају млада предузећа (просјечна година оснивања је 2007. година). Највећи проценат из истраживачког узорка, 28,9% субјеката социјалног предузећа који су учествовали у истраживању, регистровани су као удружења

грађана. Испитаници се најчешће баве пољопривредом, њих 25,8%. Просјечна животна доб запослених у субјектима социјалног предузетништва је 40 година. Најчесталији проблем, чијим рјешавањем се организације баве су укључивање маргинализованих група друштва у привредне токове, од чега највише организација (50,5%) запошљава особе са инвалидитетом. Највише испитаника (58,76%) послује на локалном тржишту. Испитаници највише продају пољопривредне производе, што је сходно дјелатности којом се најчешће баве. 61,85% организација је пласирало нови производ или услугу на тржишту у последње три године. Испитаници нису задовољни развојем социјалног предузетништва у БиХ, њих 95 од 97 је дало негативан одговор.

Истраживање је показало да се рачунари најчешће користе за процесуирање текста, издавање рачуна и интеракцију са клијентима преко друштвених мрежа и веб сајта. Паметни телефони се свакодневно користе код 74 испитаника, а само 2 испитаника користе напредне софтвере. 56% испитаника очекује раст дигитализације у својим организацијама у наредних три до пет година. 93 испитаника су навела да су финансијска средства велики проблем процеса дигитализације. Такође, 93 испитаника су одговорила да је тренутна структура запослених велики проблем процеса дигитализације. Када се говори о производњи, односно пружању услуга и повезаности са логистиком, дигитализација је на недовољном нивоу развијености и углавном се ради о ниској или дјелимичној дигитализацији ових активности. Нешто боља ситуација је код дигиталне повезаности са потрошачима, као и са добављачима. Што се тиче унутрашње комуникације, рад на даљину (teleworking) се такође користи на неком нижем нивоу, док се комуникација помоћу апликација (Zoom, Teams, Skype, Viber, WhatsApp, MSN...) веома често користи (89 испитаника је дало позитиван одговор). Употреба интранет платформи за размјену информација (Wikis, блогови, podcast...) је на ниском нивоу, као и употреба е-трговине. Е-банкарство се често користи, као и друштвене мреже (Facebook, Twitter, Instagram...), док се интерфејс за размјену информација са пословним партнерима веома слабо користи. Што се тиче онлајн продаје, чак 78 испитаника нема онлајн продају, док 46 испитаника има своју веб страницу, од чега 36 испитаника не користи веб страницу за продају производа. Друштвене мреже се најчешће користе за продају производа, док се купопродајне платформе веома ријетко користе. Када се говори о обради информација, употреба облак апликација је на ниском нивоу (70 испитаника уопште не користи или само понекад користи). Употреба технологије великих података (Big data) је на још нижем нивоу, гдје 84 испитаника уопште не користи или само понекад користи ову технологију. Дигиталне вјештине радника нису на задовољавајућем нивоу и на том пољу је потребно уложити доста напора да се структура запослених прилагоди дигиталној ери пословања.

72 испитаника нема разрађен план едукације запослених, док се обука запослених најчешће обавља на радном мјесту. До стручњака, који би пренијели дигиталне вјештине запосленима, испитаници тешко долазе (62 негативна одговора). Оно што је позитивно, јесте да су испитаници задовољни оним стручњацима до којих могу доћи и који су обављали обуку запослених. На основу одговора испитаника, радници су мотивисани да се обучавају за постизање дигиталних вјештина. Испитаници не посједују патенте (96 негативних одговора), док испитаници сматрају да су њихови запослени креативни радници.

Испитаници сматрају да је веома слаба државна подршка развоју социјалног предузетништва и дигитализације. Подршка међународних невладиних и владиних организација и домаћих невладиних организација развоју социјалног предузетништва је на задовољавајућем нивоу. Финансијски подстицаји од стране државе су, такође, на ниском нивоу. Закључујено је да би се ентитетски и државни органи требали много више укључити у развој социјалног предузетништва и у процес дигитализације привреде и друштва. Савремени извори финансирања (фондови ризичног капитала, анђели инвеститори, краудфандинг...) скоро се и не користе. Овдје је закључено да би се субјекти социјалног предузетништва требали упознати са предностима савремених начина финансирања, како би могли развијати своје пословање.

Кроз истраживање је потврђено колико је мотивација значајна за дигитализацију пословања. Лична и професионална употреба интернета је на високом нивоу што је значајан полазни корак ка дигиталној трансформацији. Испитаници сматрају да је стручност тренера веома значајна код едукације запослених и да утиче на мотивацију запослених да усвоје одређена дигитална знања и вјештине, док са друге стране стицање дигиталних знања и вјештина позитивно утиче на мотивацију радника за практичну примјену дигитализације у пословању. Наравно, незаобилазан фактор мотивације радника јесу зараде радника и оне директно утичу на мотивацију радника да се прилагоде дигитализацији пословања. За заштиту података испитаници слабо користе напредне софтвере што доводи до неповјерења у дигитализацију. Оно што је евидентно из истраживања јесте да старији радници нису упознати са предностима напредних софтвера за заштиту података, те на њихову мотивацију овај дио дигитализације и нема неки значај. Испитаници су сагласни да на тржишту рада постоји недостатак младог образованог кадра што отежава процес дигитализације.

Резултати добијени истраживањем, њихова анализа и поређење са сличним емпиријским истраживањима, довели су до остварења постављених научних и друштвених циљева и формирања модела дигиталне трансформације субјеката социјалног предузетништва. Анализом прикупљених података и на основу формираног модела *потврђене су помоћне хипотезе, а самим тим и главна хипотеза* чиме је на крају закључено да ће модел дигиталне трансформације субјеката социјалног предузетништва довести до развоја социјалног предузетништва, што ће за посљедицу имати укључивање маргинализованих група друштва у привредне и друштвене токове, повећање запослености и смањење социјалних давања.

Добијени резултати јасно су приказани, правилно, логично и јасно тумачени, упоређујући их са резултатима других аутора. Кандидаткиња је у тумачењу резултата користила индикаторе потврђене у ранијим истраживањима, и довољно критично (и често самокритично) тумачила добијене резултате истраживања. Користећи графичку методу, кроз слике, графиконе и табеле, кандидаткиња је омогућила јасна тумачења и провјеру добијених резултата истраживања.

Ниједна званична институција у БиХ није могла дати податак о броју субјеката социјалног предузетништва, те је кандидаткиња сама дошла до тог податка. Тај број је 485 привредних субјеката који се баве социјалним предузетништвом. Начин доласка до тог броја је јасно описан у дисертацији. Ово је прво истраживење које истражује утицај примјене дигитализације на развој социјалног предузетништва у малој транзиционој отвореној економији, а међу ријетким истраживањима на подручју западног Балкана на тему утицаја дигитализације на развој социјалног предузетништва, те се и у томе огледа значај ове дисертације. Кандидаткиња је на основу детаљног прегледа савремене рисентне литературе и добијених резултата властитог емпиријског истраживања, креирала модел који се састоји од јасних, прецизних и примјењивих мјера и смјерница за развој социјалног предузетништва.

Дисертација несумњиво има велике импликације на теорију, политике и на менаџере. Утврђено је да постоји само неколико истраживања која истражују везу између процеса дигитализације и развоја социјалног предузетништва, нарочито када се говори о утицају дигитализације на иновативност пословних модела социјалног предузетништва. Стога, ова дисертација даје допринос досадашњим домаћим и страним истраживањима. Дисертација омогућава примјену добијених резултата у пракси, од чега ће користити имати доносиоци одлука у министарствима која дјелују на територији Босне и Херцеговине, а која се баве социјалним и економским проблемима, као и менаџери у субјектима социјалног предузетништва. Ова дисертација ће допринијети упознавању инвеститора и субјеката социјалног предузетништва, као и сектора малих и средњих предузећа с предностима дигитализације и социјалног предузетништва. Добијени резултати ће користити и академској заједници, која ће бити у могућности да се детаљније упозна са улогом и значајем дигитализације у развоју социјалног предузетништва и привреде у цјелини. Дисертација може заинтересовати и ширу јавност за значај дигитализације у развоју социјалног предузетништва и способности социјалног

7. ЗАКЉУЧАК И ПРИЈЕДЛОГ

Докторска дисертација под називом: *"Утицај примјене дигитализације на развој социјалног предузетништва"*, кандидаткиње Ирене Ђалић, ма, представља самостално истраживање и дјело које је израђено на основу одобрене дефинисане теме. Ради се о оригиналном научно истраживачком раду, који даје допринос савременим теоријама предузетништва, даје веома корисне препоруке доносиоцима политичких одлука, али и допринос менаџерима у социјалним (друштвеним) предузећима, као и у осталим привредним субјектима која примјењују предузетничку филозофију пословања, која су иновативна, проактивна, склона преузимању разумних ризика, али и која су спремна да кроз дигиталну трансформацију трансформишу компоненте или цијеле властите пословне моделе.

Кандидаткиња је интензивним коришћењем савремене ристентне литературе и бројних емпиријских истраживања, допринијела разумијевању проблематике истраживања и дефинисаног истраживачког модела у дисертацији. Истраживачке хипотезе тестиране су користећи из литературе опште прихватљиве мјерне инструменте тестиране у ранијим емпиријским истраживањима. Кандидаткиња је користила из литературе провјерене ригорозне статистичке методе, којима су потврђене све помоћне, а тиме и главна истраживачка хипотеза, што је омогућила да кандидаткиња предложи властити модел развоја социјалног предузетништва кроз дигитализацију пословних модела субјеката социјалног предузетништва у малим отвореним транзиционим економијама.

Научна вриједност дисертације огледа се у сљедећим импликацијама на савремене теорије предузетништва, као и прагматичне доприносе које дисертација доноси:

- пружа могућност утврђивања развојног правца малих отворених транзиционих економија кроз инклузију маргинализованих група подстицањем развоја социјалног предузетништва и дигитализације пословних модела у субјектима социјалног предузетништва,
- предложен је нови модел правила и смјерница који ће омогућити развој социјалног предузетништва кроз примјену процеса дигитализације,
- ово је прво истраживање које је имплементирано у малој транзиционој отвореној економији, а међу ријетким истраживањима на подручју западног Балкана на тему социјалног предузетништва,
- дисертација даје допринос досадашњим домаћим и страним истраживањима из ове области,
- утврђено је у којој мјери су предузећа и предузетници у БиХ уопште упознати с појмовима дигитализације и социјалног предузетништва и колико су процес дигитализације и социјално предузетништво развијени,
- доказано је да дигитализација значајно утиче на развој социјалног предузетништва, а тиме и развој привреде и друштва у цјелини, имајући у виду да у многим развијенијим привредама социјално предузетништво има значајно учешће у рјешавању бројних друштвених, али и економских проблема.

Добијени резултати истраживања, уз сва ограничења у истраживању, представљају одличну основу за будућа истраживања, али и солидну базу креаторима јавних политика и програма да убрзају процес подршке креирања субјеката социјалног (друштвеног) предузетништва и њихову дигиталну трансформацију. Менаџерима се препоручује да улажу у дигитално описмењавање

запослених и да иновирају пословне моделе, кроз дигитализацију компоненти пословних модела или цијелих пословних модела.

Кандидаткиња је објавила три научна рада из дисертације и доставила неопходне пратеће доказе дефинисане чланом 15. Правила студирања на III циклусу студија за студије започете закључно са академском годином 2021/2022. Докторска дисертација кандидаткиње Ирене Ђалић, ма, у складу са чланом 3. Правилника о поступку провјере оригиналности завршних радова студената II и III циклуса студија Универзитета у Бањој Луци, прошла је провјеру оригиналности докторске дисертације (са 1% потврђених извора), те се, уважавајући горе образложени научни и прагматични допринос може сматрати оригиналним научним дјелом, урађен самостално и примјеном адекватне методологије научноистраживачког рада.

Ригоророзно примјењени IMRaD принципи у изради дисертације, у тумачењу добијених резултата истраживања, дискусији и поређењу са резултатима сличних емпиријских истраживања, закључцима, импликацијама и препорукама, наводе нас да дамо позитивну оцјену урађене докторске дисертације.

На основу претходно наведеног, Комисија је мишљења да докторска дисертација кандидаткиње Ирене Ђалић, ма задовољава све критеријуме успјешно урађене докторске дисертације, и

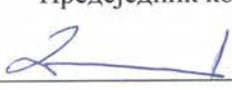
Предлаже

Научно-наставном вијећу Економског факултета Универзитета у Бањој Луци и Сенату Универзитета у Бањој Луци да прихвати позитивну оцјену докторске дисертације кандидаткиње Ирене Ђалић, ма, на тему: *"Утицај примјене дигитализације на развој социјалног предузетништва"*, одобри њену јавну одбрану и одреди комисију за провођење поступка јавне одбране докторске дисертације.

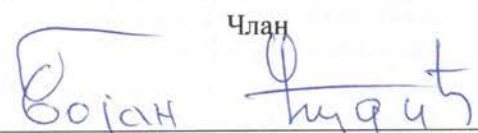
Бања Лука, 16.11.2023. године

Др Саша Петковић, редовни професор, Економски факултет Универзитета у Бањој Луци, ужа научна област Предузетничка економија

Предсједник комисије

Др Здравко Тодоровић, редовни професор, Економски факултет Универзитета у Бањој Луци, ужа научна област Теоријска економија и Менаџмент

Члан

Др Бојан Ћудић, доцент, Економски факултет Универзитета у Марибору, ужа научна област Предузетништво

Члан